

SOCIAL

PARADIGM

AN INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Social Paradigm, 2022, 6 (1): 28-34

On the Azerbaijani language and language reform in the works of Rasul Rza

Seferova Zeyneb İsa kızı

Abstract

The vocabulary of the language is constantly updated. Changes in life are reflected in the language and are always developed and improved. But these changes do not affect all areas of linguistics. Language vocabulary is an area that has undergone more changes than other areas. Since relations between nations have expanded since ancient times, borrowing between languages becomes necessary. This is a necessary process for borrowing new words and phrases in the vocabulary of the language associated with new achievements and new concepts. From this point of view, the vocabulary of the language is enriched mainly in two ways; the first is the national language, which is the product of the people; the other is borrowing from other languages. The main goal of linguistics is the development of issues that are among the important tasks of the era, due to the internal capabilities of the language in order to reveal all the richness of the native language. Since the mid-twentieth century, R. Rza conducted a comprehensive analysis to protect our language. First of all, he tried to enrich the vocabulary of his native language at the expense of his own capabilities. He created new words and expressions depending on the purpose of the style to describe the event with expression. The poetry of R. Rza defends laconicism, giving it meaning. By the way, he masterfully used our national poetry and classical poetry to create original art in new shades.

RasulRza, who wrote a well-known page in the history of Azerbaijan's national poetry in the 20th century, entered the literary realism with individual expression style and creativity. In addition to becoming a poet of the new poetry of Azerbaijan, he has also been known as an authoritative leader in linguistic science, author of objective thoughts and word creativity. He did his best to develop linguistics through his thoughts and assumptions on various issues of our language. Throughout his creative career, he played a great role in bringing human freedom, freedom ideas into Azerbaijani environment, forming public consciousness and transferring these ideas to future generations. R. Rza's peculiarity is the ability to add meaning full words to it, to add new content and enrich it with artistic primes. R. Rza has conducted a thorough analysis of our language since middle XX century. First of all, he has tried to enrich his mother tongue from his own inner capacity. He gave special impeties to the use of words from other languages, both in his artistic works and in his scientific-political speeches. R. Rza did not specifically mention this in his writings, but his creative work was clear. Linguistics doesn't have such a division that is left out of the poet's attention. On the place, he has even created new words and phrases, depending on the purpose of the style to describe the events with expressiveness. In addition to his active involvement in word creation, he wrote new

On the Azerbaijani language and language reform in the works of Rasul Rza

pages in the literary critique of the words and ideas that are worthwhile for all time, and has given us distinguished ideas in our language. R. Rza, in his work "Considerations", drew attention to linguistic issues by expressing his thoughts on word creation. Until recently, the new created words, not used in our language based on the internal opportunity of the language stand at the peak of those qualities. The issue of purity and simplicity in the tongue is one of the issues that R. Rza is worried about and more important. In the time of the poet's life, R. Rza expressed a negative attitude towards the filling of the our language under the curse of the struggle of the Arabic and Persian languages, and the fact that we have been acquainted with the phonetic-grammatical rules of our language for centuries, grammatical units are normal and necessary. It is known that science has many subjects that need analysis. Linguistic science has many unresolved topics. According to R. Rza, talking about language culture is related to trying to open unresolved problems of that language. Until now, the lack of consistent work adopts the explanation of the idioms in Azerbaijan language, their historical biography and richness disturbed the poet and made interesting and actual ideas about it. R. Rza's profound knowledge of the people led to the reduction of the distance between the nation and written language by using the facts and the remarkable beauty of all the and rich sources of the source as a workman. From this point of view, he has treated the dialects as a unit of national language and regarded dialects as units that have a positive effect on the artistic quality of the works as a fact which increases the naturalness of the language and strengthens the nationality. But he has been a partner of caution to dialects, preferring to use them at the proper level. R. Rza, who worked diligently on the language of his works, practiced adherence to the literary language. His poetry, patriotic, fervent, sincere feelings have brought remarkable qualities to our language. His comments on linguistics have not lost their relevance today. He is a poet who came from the people, loved his nation and poured out his lines with his whole being, deeply aware of the suffering of his people. His journalistic works are distinguished by their semantic capacity and skill. He possesses rich and colorful creativity as the author of lyrical epic poems, short stories, monographs, scientific and journalistic articles. Throughout his life he enriched the national journalistic art, addressing the social, socio-political and scientific problems of the time, using various types and genres of journalism. The journalistic topics of the artist, whose heart is filled with love for the Motherland, are diverse and wide. One of the main topics of journalism R. Rza is the problem of language. The core of all the artist's creations – his sense of citizenship and his love of his native language – is more clearly expressed in journalism..

Keywords: alphabet, encyclopedia, language, Rasul Rza, style

Received/Makale Geliş Tarihi: 05.09.2021

Accepted/Makale Kabul Tarihi: 01.12.2021

R.Rza yaradıcılığında Azərbaycan dili və dilin islahı məsələləri haqqında

Azərbaycan ədəbi dilinin formalaşması və inkişaf yolu keçərək müasir inkişaf səviyyəsinə gəlib çatanadək müxtəlif mərhələlərdən keçmişdir. Dilin formalaşma prosesi əsasən XX yüzilliyin 20-ci illərdən sonrakı dövrü əhatə edir. Bütün sahələr üzrə yüksəliş, təkamül, inkişaf və s. dilçilimiizin qarşısında yeni vəzifələr qoyur. Sözü gedən dövrü Azərbaycan dilinin inkişafı və zənginləşməsini bəzi tədqiqatçılar müxtəlif inkişaf mərhələsinə bölür.

Azərbaycan ədəbi-bədii dili və üslubu sistemində özünəməxsus yer tutan Rəsul Rzanın bədii dili canlı xalq danışığı dilinə əsaslanır. Bu xüsusiyyət yazıçının dilini səciyyələndirən əsas amillərdən biridir. Yazıçının əsərlərində qoyduğu problemin əsas məqsədi onun fikri insan və onun mənəviyyatıdır. R.Rzanın da əsərlərinin mərkəzində insan problemi dayanır. Ümumiyyətlə, bədii əsərlər də insanın əsas mərkəzi yer tutmasının mühüm fəlsəfi mənası vardır. M.Qorki bədii ədəbiyyatı “insanşünaslıq” adlandırmışdır. “Bədii ədəbiyyatın təsvir obyektləri içərisində insana ona görə belə böyük əhəmiyyət verilir ki, əslində yalnız insan varlığın subyektidir, yalnız xarici aləmin mahiyyətini dərk etmə qabiliyyətinə malikdir” [Adilov M.1984; 6]

Dilçilik tarixində diqqəti cəlb edən sadəlik və yığcamlıq məsələsidir. Dil də öz tarixi inkişaf yolu keçərək hər zaman yığcamlığa, ixtisara meyl edir. Dil qanunlarını dərindən bilən R.Rza həmin qanunlara istinad edərək yığcam və sadəliyə önəm verirdi. Əsasən şeirlərində şəkilçilərin ixtisarı diqqəti cəlb edən məqamlardandır. Bu üsulla da əsas yazıçının vurğulamaq istədiyi söz nəzərə çarpırdı. Şeir tariximizdə işlədilən bu üsulun-ellipsisə əsas məqsədi şeiri danışığı dilinə yaxınlaşdırılması mahiyyətini daşıyır. Yəni təbii nitq şeirə daxil olur. Şeirdə söz birləşməsinin və ya cümlənin bir hissəsi digər misraya keçirilməsi şeirin axıcılığının qarşısını alır. Poetikada bu üsula anjambeman üsulu adlanır. Bu xüsusiyyət şeiri sadələşdirir, axıcılıq

yaradır. Anjambeman dilin fonetik-sintaktik qanunları ilə şeirin mexaniki bölgüləri arasında ziddiyyətdən doğan poetik üsuldur. Sintaqmın iki hissəyə bölünüb formal-poetik tələblərlə əlaqədar birbirindən uzaqlaşdırılması ilə yeni, səciyyəvi ifadə tərzini (misralararası fasilə, qırıqlıq) yaranmış olur. [Adilov M.1984; 8] Bu üsul vasitəsilə sintaktik və ya ritmik faktora üstünlük verilməsindən asılı olaraq fasilələr uzun və ya qısa ola bilər. Əslində bu üsul cümlə daxilində nizamı pozaraq misraların azalmasına gətirib çıxarır. Yəni iki cümlə bir cümlə kimi dərk olunur. Canlı xalq danışığının ən mənalı ünsürü sayılan intonasiya adı praktik dildə kommunikativ funksiyaya, məzmunun dinləyiciyə çatdırılmasına kömək edir. Danışq dilinə əsaslanan şeir sintaktik assimetriya ilə səciyyələnir. Bu halda şeir adı məişət dilinə yaxınlaşır. R.Rzanın da novatorluğu dildə yenilik, sərbəstlik yaratmasıdır. Şeirdə həyatın müxtəlif ziddiyyətli hissələrin əks etdirdiyində səciyyə kəsb edir. Ədəbiyyatımıza R.Rza tərəfindən gətirilən bu üsul, bu yenilik inkişaf etdirilmişdir. Bu yeniliyi dövrün bəzi yazıçıları tərəfindən qəbul etmir, hətta tənqidi mövqedə dayananlar da olurdu.

R.Rza novator yazıçı olmaqla yanaşı həm də əsl vətəndaşdır. Dövrün bütün ziddiyyət və problemlərinə mülahizələri ilə müdaxiləsi, fikrin bədii təsvirində fərdi üslubda ifadəsi onun novatorluq mahiyyətini müəyyənləşdirir. R.Rza poeziyada novatorluğundan danışarkən onun müxtəlif metodlarla novatorluğu fərddir. İstər zamanın obraz və hadisələrinə münasibətində istərsə də forma müxtəlifliyi özünü göstərməsi novatorluğun xüsusiyyətini şərtləndirir. Onun yaradıcılığını fərqləndirən orijinal forma və quruluş, bölgü və qafiyə sistemidir. R.Rza poetikasında sözə istədiyi məna verərək lakonizmi qoruyur. Yeri gəldiyində xalq şeiri və klassik poeziyamıza məharətlə istifadə edərək yeni çalarlarda orijinal sənət nümunələri yaranmışdır. Xüsusən diqqəti cəlb edən məntiqi-poetik uyğunluqlardır ki, bədii təsvir və ifadə vasitələri, təşbeh alleterasiya sözlərin quruluşu qafiyə və bölgü sistemində özünü göstərir. Sənətkar daim misralarında poetik forma və

məzmun yeni üsullarla zənginləşdirir, daim qafiyə ünsürlərini yeniləşdirir. Yazıçının yaradıcılığında bənzətmə, metafora, təşbeh, alletirasiyalarla zəngindir. Cümlələrdə müəyyən axıcılıq yaradaraq yeni söz və ifadələr daha çox məcazi mənada işlətməmişdir.

Rəsul Rzanın yaradıcılığına nəzər saldıqda Sabir poeziyasındakı kəskinlik, məntiq üzərində satira yaratma bacarığı özünü göstərir. Məzmun və forma baxımından şeirin imkanlarından istifadə edir, qafiyəyə, formalizmə, qəsdən-bilərək

Rəsul Rzanın fəaliyyət göstərdiyi illərdə fədakarlıq göstərmiş, Azərbaycan dilinin gələcəyi uğrunda yorulmadan qarşısına çıxan bütün məhrumiyətlərə sinə gərərək mübarizə aparmışdır. Rəsul Rza uzun müddət dil mövzunu Azərbaycan mətbuatının gündəmində saxlamağa nail olmuşdur. Yazdığı publisistik yazılarında Azərbaycan mətbuatında baş verən ictimai – siyasi və ədəbi – mədəni hadisələrdən də geniş bəhs edilmişdir. Bu qəzetlərdə çap olunan məqalələrində maarifçi hadisələrin mükəmməl təhlili və təqdimi Rəsul Rzanın mütəfəkkir sima olduğunu göstərmişdir. Onun oxuculara təqdim olunan məqalələri dövrün ən səviyyəli mədəni – siyasi əsərlərindən sayıla bilər. Bu məqalələrin əsas mövzusu dilin qorunub saxlanması, milliyyətçilik meyillərinin mahiyyəti təşkil edirdi. R. Rzanın bu məqalələrində maarifçilik ideyalarının təbliği və dilin qorunması çox geniş elmi dünyagörüşü aparıcı xətt kimi diqqəti cəlb edir. Sözügedən dövrün ən mühüm hadisələrindən biri əlifbanın düzəlişi ilə bağlı təşkil olunan Əlifba Komitəsinin tərkibi sırasında görürük. Burada müəllif dilin inkişafına mane olan əsas səbəblərdən biri də ərəb və kiril əlifbasının xalqımız üçün əngəl olunmasında görür və bu üstünlüklərin aradan qaldırmaq yolları üzərində çıxışları təqdirə layiqdir. Məsələn ilə bağlı dövrün mətbuatında kiril əlifbası nöqsanlarının dərin elmi dəlillərlə təhlilini verib, Azərbaycan əlifbasının spesifik xüsusiyyətlərini, səslənməsini, fonetik xüsusiyyətlərini dair şərhərlə çap olunurdu. Qəbul olunmuş yeni əlifbanın əsas üstünlüyü Azərbaycan dilində olmayan samit və sait səslərin və hərflərin göstərilməsi və yerinə görə, hər samitin öz şəklini

dəyişməyən xüsusi işarənin olması idi. Onun əlifbanın dəyişdirilməsi ilə bağlı fəaliyyəti çox faydalı və məhsuldar olmuşdur.

Ədibin tanınmış rus şair və yazıçılarının əsərlərini ana dilinə tərcümə etməsi onun ətraf dairələrdə, eyni zamanda, Rusiya mətbuatında çevrələrində nüfuzunu xeyli artırılmışdır. R.Rzaya aid bir çox mənbələrdə azərbaycanşünaslığın təbliği baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir.

Rəsul Rza Azərbaycanda ilk eksiklopediyanın rəhbəri və bu vəzifəni də ləyaqətlə icra etmişdir. Onun ensiklopediya sahəsində təcrübəsi olan digər ölkələrin rəsmi dairələrinin və ziyalı mühitinin nümayəndələri ilə yaxından tanışlığı Azərbaycan eksiklopediyasının inkişafında lazimi səviyyə imkanlarını öyrənməyə şərait yaratmışdır.

Xalq şairinin Azərbaycan dilçiliyində, mədəniyyətində, tarixində, mətbuatında, incəsənətinin inkişafında müstəsna xidmətləri olmuşdur. Həyat və fəaliyyəti ilə bağlı tədqiqat işlərinin vacibliyini, onun keçdiyi şərəfli yolu milliyyətçi vətənpərvərlik tərbiyəsində böyük təsir gücü əsas götürülərək 2004-cü ildə Göyçayda ev muzeyi yaradılmışdır. 1933-çü ildə inşa edilən, ümumi sahəsi 150 kvadratmetr olan 5 otaqdan ibarət olan bu ev yenidən müasir üslubda yenidən qurulmuş, muzeyin qarşısında xalq şairinin büstü qoyulmuşdur. Bu ev muzeyində şəxsi əşyaların mühafizəsi, öyrənilməsi, kütləvi nümayişlərin, yubiley tədbirlərinin keçirilməsi və təbliğini təmin edir. Muzey əsasən 4 zaldan ibarət olub, 700-ə yaxın eksponatdan yanaşı R.Rzanın fotosəkilləri və rəsm əsərləri, N.Rəfibəyliyə aid fotostend, kitabları, diplom və mükafatları, tar, piano, ov tüfəngi, çap makinası və s. şəxsi əşyaları qorunur. Onun dilimizdə olan nöqsanlarla bağlı irəli sürdüyü fikirlərdə belə hassaslıq, diqqət duyulur. İstər danışmaq və ya yazı dilimizdə üslubuna uyğun gəlməyən sözlərin işlədilməsi ilə bağlı aktual fikirlər söyləmişdir.

Ədəbiyyat

- Adilov M. Sənətkar və söz. Bakı: Yazıçı, 1984
Azərbaycan dili məsələləri. Bakı: Elm və təhsil, 2016
Azərbaycan ədəbi dil tarixi. Dörd cildə. Bakı: Şərq-Qərb, 2007
Cəlilqızı Z. Azərbaycan dil quruculuğu. Bakı: Elm, 1998
Xudiyev N. Azərbaycan dilinin sovet dövrü, Bakı: Maarif, 1989
Rza R. Seçilmiş əsərləri. Beş cildə. V cild. Bakı: Öndər nəşriyyat, 2005
Sadıqova S.A. Azərbaycan dili terminologiyasının nəzəri problemləri, Bakı: Elm, 2002
Talıbov Q. Müasir Azərbaycan dilində söz yaradıcılığı prosesi. Bakı: API, 1988
Yaşıl rəngin işığı: İlk Azərbaycan ensiklopediyasının taleyi ilə bağlı xatirələr, məqalələr toplusu. Bakı: Nurlan, 2000
Сложеникина Ю. Основы терминологии: лингвистические аспекты теории термина. Москва-2013
Тимофеев Л.И. Основы теории литературы, изд. 5-е. М.: Просвещение, 1976